

Historiantutkimusta digitaalisaation buffet-pöydässä

Arvio teoksesta Elo, Kimmo (toim.). *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Historia mirabilis 12*. Turku: Turun historiallinen yhdistys. 2016. 256 s. ISBN 978-952-5976-12-0.

Matti Roitto

Päivän menu: digitalisaatiota historiantutkijoille

Digitalisaatioon ei nykyisin voi olla törmäämättä jossain muodossa. ”Humanististen tieteiden sekä yhteiskuntatieteiden piirissä digitalisaatio on nostanut pinnalle uuden paradigman, digitaalisen humanismin” (s. 12). Digitaalisiin tutkimusmenetelmiin erikoistuneen tutkijan Kimmo Elon toimittama teos *Digitaalinen humanismi ja historiatieteet* on aihepiiriltään kiinnostava ja ajankohtainen vertaisarvioitu artikkelikokoelma, joka tuo tarjolle artikkeleita humanistisista ja historiantutkimuksen näkökulmista. Aineistopuolella digitalisaation merkitys on ollut suuri jo pidempäänkin (esim. Kurvinen 2015, toisaalta aatehistorian osalta metodologiaa ovat pohtineet esim. Tolonen & Lahti 2015). Yhteiskuntatieteiden, kulttuurin- ja kielentutkimuksen puolella, luonnontieteitä unohtamatta, digitalisaation parissa on operoitu pidemmän aikaa. Erinomaisen yleiskuvan moniulotteisesta digitalisaatiosta ihmistieteissä tarjoaa esimerkiksi Anna Haverisen ja Jaakko Suominen artikkeli ”Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu? – Mitä on digitaalinen humanistinen tutkimus” (Haverinen & Suominen 2015), johon monet käsillä olevan teoksenkin artikkeleista viittaavat.

Digitalisaation nopean kehityksen vuoksi edes peruskäsitteistön kodifiointi ei kuitenkaan ole helppoa tai välttämättä edes tarkoituksenmukaista, kuten teoksen kirjoittajiinkin kuuluva professori Jaakko Suominen on toisaalla esittänyt (Suominen, 2013). Tämänkin teos osoittaa sen, että yleispätevää määritystä tälle kaikelle on vaikea antaa: avainterminologiaa ja perusteita määritellään lähes jokaisessa artikkelissa eri tavoin tai painotuksin. Kirjan mukaan olennaisempaa onkin tunnistaa digitalisaation moniulotteisuus, eron tekeminen ilmiön, lähteiden, metodien ja muun välille, eikä niputtaa kaikkea laajan sateenvarjokäsitteen alle. Teoksen kolmena tarkastelutasoina ovat ihmistieteet, digitaalinen humanismi ja historiatieteet. Kirjoittajina on joukko tutkijanuran eri vaiheissa olevia digitaalisiin ihmistieteisiin ja historiantutkimukseen

perehtyneitä tutkijoita, joista osa on työskennellyt jo pidempään digitaalisen humanismin parissa. Teos koostuu kahdeksasta artikkelista ja on jaettu kahteen temaattiseen pääosaan. Näistä ensimmäinen käsittelee ”digitaalisen historiantutkimuksen rajoja ja mahdollisuuksia” (ilmiöitä, käsitteitä, lähteitä ja aineistoja). Toinen osa, ”Digitaaliset tutkimusmenetelmät historiantutkimuksessa” sisältää kolmen artikkelin verran kiinnostavia ja havainnollistavia tapausesimerkkejä tutkimuksista, joissa on sovellettu digitaalisia (tietokoneavusteisia) menetelmiä historiantutkimuksessa.

Alkupalaähky

Teoksen esipuheen mukaan ilmiönä digitalisaatio voi tulevaisuudessa olla rinnastettavissa jopa jälkiteolliseen yhteiskuntaan siirtymiseen (s. 7). Tämä aiheuttaa myös muutoksia tavoissa tehdä (historia)tiedettä. Kirjan esipuheessa mainitaan digitalisaation tarkoittavan poikkitieteellisiä lähestymistapoja, joissa ”tietojenkäsittelytieteiden menetelmät yhdistyvät ihmistieteille ominaisiin kysymyksenasetteluihin.” Siihen, mitä nämä ominaiset kysymyksenasettelut ovat, ei tiivis esipuhe ota kantaa. Alkupalana tämä kuitenkin herättää odotuksia, että asiaan palataan seikkaperäisemmin varsinaisissa artikkeleissa. Esipuheen myötä on kuitenkin selvää, että teoksessa liikutaan monella rajapinnalla. Historiatieteet ja niille spesifit erityispiirteet kuten aika, lähdekriittinen ja kontekstoiva ote, joita johdanto korostaa tärkeinä, jäävät hieman kursorisiksi. Yleisemmin johdanto kehottaa välttämään digiloikkien tekemistä niiden itsensä vuoksi. Tällaista pohdiskeluvaa ja kriittistä otetta olisi voitu hyödyntää enemmänkin teoksen artikkeleissa.

Teos pyrkii nostamaan esille digitalisaation vaikutuksia historiantutkimuksen osalta. Kimmo Elo pohtii johdantoartikkelissa digitalisaation mahdollisia seurauksia maailmankuvan muokkaajana, ontologista ymmärrystä muuttavana sekä laajemmin historiatiedettä digitaalisen humanismin kentässä. Elon mukaan teoksen tarkoituksena on osoittaa, miten historiantutkimuksessa voidaan hyödyntää tietojenkäsittelytieteitä menneisyyden tutkimuksen apuna. Hän korostaakin ilahduttavasti, ”interdisiplinaarisuuden haasteiden kautta” historioitsijoiden asemaa parhaina historiantutkimuksen asiantuntijoina. Sinänsä teknologiat ja menetelmät ovat käyttökelpoinen työkalu, mutta – vanhaa analogiaa (sic.) soveltaen – hyvänä renkinä, ei välttämättä parhaana mahdollisena isäntänä. Tietojenkäsittelytiede, ja siihen liittyvän metodologian soveltaminen historiantutkimuksen menetelmiin pitäisi Elon mukaan sisällyttää osaksi historiatieteiden menetelmäopintoja. Tämä nostaa havainto nostaa kuvainnollisesti veden kielelle, sillä kuulun itse teoksen kohderyhmään ”digitaalisen historiantutkimuksen ovea vasta raottavat tutkijat” (s. 14–15). Siksi ajatus systemaattisemmasta kokonaiskuvasta onkin houkutteleva. Johdanto lupaa mahdollisuuden päästä kiinni paljon puhuttaneeseen ilmiöön, aineistojen ja metodien käyttöön sekä erityisesti metodiikkaan.

Kokoelman teoreettisemman osan artikkeleissa käydään yleisellä tasolla läpi esimerkiksi historiantutkimusta digitaalisella aikakaudella ja digisyntyisten ilmiöiden historiantutkimusta (Suominen ja Sivula) erityispiirteineen. Historiografisesti muistiorganisaatioiden merkitys alan kehityksessä mainitaan ja laajempi teknologistuva kehityskaari ”läheemmäksi humanistisen tutkimuksen toteuttajia”

esitellään myös tiiviisti. Esiin nostetaan myös esimerkiksi Richard Rogersin määrittelyn mukaiset digitoitujen ja digisyntyisten aineistojen erot. Jälkimmäiset ovat suoremmin dataa ja helpommin käytettävissä. Digitoidut aineistot ovat puolestaan vakaampia, joskin digitointi itsessään voi synnyttää analyysiin kelvollista metadataa. Erityisen huomion Suomisen ja Sivulan artikkelissa saa digitaalinen internet historiantutkimuksen lähteenä sekä tavat tutkia sitä. Artikkelin nostaa esille myös sen seikan, että ”digitalisoitumisen kulttuurit itsessään ovat historiatieteellisesti tärkeitä tutkimuskohteita”. Tästä olisi mielellään lukenut lisääkin. Tutkijoiden aineistoja ja datan jakamista käsitellään Katja Fältin artikkelissa, agenttiperustaista mallintamista pohditaan puolestaan Marten Düringin tutkimustekstissä.

Kahteen blogikirjoitukseen perustuvassa artikkelissa ”Historiantutkimus digitaalisella aikakaudella” Frédéric Clavert pohtii erityisesti kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen yhdistämisen helpottumista digitaalisella aikakaudella. Clavertin mukaan esimerkiksi merkittävien tekstien vertailu voi olla helpompaa, kun pystytään hallinnoimaan laajempia aineistoja, vertailemaan laajempia kokonaisuuksia ja löytämään paremmin avainlähteitä. Vielä tärkeämpää on tutkimuksen jako kahdelle, lähi- ja kaukoluennan sekä ihmis- ja koneluennan väliselle akselille. Tässä jakoa havainnollistetaan Clavertin esimerkeillä hänen omista tutkimuksistaan Kolmanteen valtakuntaan liittyen. Etäluennassa yksittäiset dokumentit asetetaan laajempaan asiayhteyteensä, ja tässä tietokonepohjainen metodiikka voi auttaa ottamaan haltuun laajempia aineistoja. Koneluenta on Clavertin mukaan se elementti, joka tuo tutkimukseen kvantitatiivisen ulottuvuuden. Artikkelin esittämä väite siitä, että kaikki olisi mitattavissa ja määrällistettävissä merkityksellisesti, jää askarruttamaan tekstin lukemisen jälkeenkin. Artikkelin kääntäneen Louis Clercin esipuheenomainen tiivistys sen keskeisimmästä sisällöstä on kuitenkin erinomainen.

Kuten usein alkupalojen kanssa käy, pienimuotoinen ähky on ensimmäisen osan lukemisen jälkeen tosiasia. Tarjolla on ollut niin paljon tietoa ja laajempaa kontekstia, että teoksen alkuosan sulattelu vaatii aikansa. Jonkinlainen väliyhteenveto, keittiön tervehdys, olisi voinut olla paikallaan silloittamassa tätä ja empiirisempää osaa toisiinsa. Johdannon tarpeettoman ja kitkerän sivumaun jättävän heiton tutkijankammioon yksinään eristäytyneistä historioitsijoista (s.24) – uramalli, jota digitaalisesti orientoitunut tutkija ei voi Elon mukaan noudattaa (s. 8) – olisi voinut jättää eltaantuneena tarjoilematta. Modernin historioitsijan osalta eristäytyneen kammioelämän vuodet ovat olleet ohi jo pitkään ja Elon peräänkuuluttamaa yhteistyötä tehdään historiantutkimuksessa nykyisin runsaasti.

Kolme lämmintä ruokalajia - empiria

Teoksen toisessa osassa tarjolla on herkullisin osuus: kolme ”pääruokaa” empiristille. Nämä tapaustutkimukset kertovat SA-kuvien tietolouhinnasta (Elo ja Kleemola), geospaatialisen analyysin käyttämisestä sovellettuna esivallan kontrollin ulottuvuuden tarkastelemiseen rajamailla (Antti Härkönen) sekä (erityisesti fyysisen) menneisyyden esittämistä yhdistetyillä todellisuuksilla sovelluspohjaisesti (Lauri Viinikkala). Tapaustutkimusten avulla artikkeleissa on tarkoituksena konkretisoida, esitellä ja pohtia digitaalisten menetelmien käyttöä historiantutkimuksessa. Artikkeleista näkyy kirjoittajien innostus ja perehtyneisyys, mutta välillä kontekstit, aika ja historiatieteen

perusasiat kuten lähdekritiikki jäävät hieman sivuun. Erityisesti näin käy tapaustutkimuksissa uuden (teknisen)metodin, alaesittelyn, aineiston rikastamisen ja metatietojen keskinäissuhteiden jättäessä analysoinnin varjoonsa.

Kuvaava esimerkki on Antti Härkösen hieman opinnäytetyönomainen teksti, jonka tutkimusasetelma on niin monisyinen, että se ei tahdo mahtua pitkänkään artikkelin sivuille. Artikkelin ensimmäinen osa kertoo sinänsä havainnollistavasti geospaatialisesta analyysistä ja mallinnuksesta menetelmänä, keskeisistä käsitteistä ja sovellusaloista erityisesti päättelyn ongelmien kautta. Härkösen itsensä esiin nostama varoitus liiallisesta positivismista, geoinformatiikan mahdollisesti liian teknologisesta ja yksiulotteisesta näkemyksestä (s. 192) tulee lukiessa eittämättä mieleen: metodin historiografian esittely syö tutkimusartikkelilta tilaa, ja toisin päin. Lisäksi osien suhde toisiinsa jää silloittamatta. Härkönen käsittelee artikkelissaan Käkisalmen pohjoisen läänin lautamiesten asumispaikkojen mallintamisen kautta, kuinka esivallan kontrolli ulottui myös syrjäseuduille. Tutkimusasetelma on kiinnostava esimerkki uusien metodien käytöstä. Mallintamalla ja pitkälle vietyä mallinnustapaansa selittäen hän pystyy tuottamaan uutta tietoa siitä, että lautamiehet asuivat lähempänä käräjäpaikkaa kuin ne ihmiset, joiden asioita käräjillä hoidettiin. Esivallan kontrollin määrittelyä sekä selitysmallin ja case-tapauksen suhteita olisi ollut kuitenkin hyvä käsitellä lisää. Nyt artikkelin tuloksena todetaan selittämättä, että lautamiesten asuinsijojen keskittyminen on todennäköisesti heikentänyt raja-alueiden asukkaiden oikeusturvaa ja että esivallan ulottuminen rajaseuduille oli lopulta rajallista. Keskustelu-osion kommenttia kvantitatiivisen historiantutkimuksen vähäisyydestä (s. 220) en myöskään kyennyt purematta nielemään.

Teoksen maukkaimpiin kuuluvassa Kimmo Elon ja Olli Kleemolan yhteisartikkelissa ”SA-kuva-arkistoa louhimassa” sovelletaan digitalisoituihin valokuva-aineistoihin ja kuvatietoihin liitettyjä metatietoja tietokoneavusteisessa tutkimuksessa. Artikkelin havainnollistaakin hyvin, miten ja millaista tietoa voidaan saada selville digitoitujen aineistojen kuviin liittyvän tiedon analysoinnilla. Varsinainen tapaustutkimus käsittelee sitä, miten metatietojen käyttö voi täydentää jo olemassa olevaa tietoa. Tärkeää on ”rikastaa” ja ”suodattaa” aineistoa muokkaamalla sitä etäluettavaan muotoon. Mukana on myös kuva-aineistoihin liitetyn metatiedon ”perusluontoista tekstinlouhintaa”. Erityisen havainnollistavaa artikkelissa on kuvaus, kuinka aineistoa prosessoidaan tietokoneavusteisen analyysin pohjaksi. Alkuperäisiin metatietoihin liittyvä täydentävä lähdekritiikki olisi syventänyt artikkelia entisestään. Aineiston syntykontekstia ja lähdeyyppiin liittyvää spesifimpää historiallista pohdintaa ja aineiston kuvaukseen liittyvää aikalaisen antamaa normatiivista ohjeistusta on nyt siroteltu pitkin artikkelia.

Elo ja Kleemola pystyvät kuitenkin osoittamaan, että tekstinlouhintamenetelmien ja verkostanalyysin avulla tehty aineistollinen tutkimusmatka onnistuu kuvaamaan SA-arkiston kuva-aineistojen temaattista luonnetta. Erityisesti suurempien aineistojen läpikäymiselle ja lähiluvulle tämä tarjoaa vähintäänkin erinomaisen esimerkin temaattisista haarukointimahdollisuuksista. Kirjoittajat toteavat kuitenkin, ettei digitaalisia menetelmiä tule pitää taikasauvana. Keskiössä ovat aina tutkijan itsensä tekemät määritykset siitä, mitä tietokoneavusteisessa vaiheessa pyritään saamaan selville. Tutkijan on myös yhä kohdattava tietyt laadulliset haasteet, esimerkiksi

kuvien satiirisuus tai propagandistisuus. Artikkelissa määritellään myös digitalisaatiota, digiaineistoja, ilmiötä ja niistä käytävää keskustelua laajemmin. Tulosten esitys, erityisesti tekijöiden mainitsema menetelmällisyys ja käytetyn menetelmän esittäminen suhteessa saavutettuun ja olemassa olevaan tietoon, jää hieman tämän varjoon.

Jälkiruoka ja lasku

Johdannossa Kimmo Elo korostaa teoksen soveltuvan hyvin metodioppaaksi. Jos kirjaa käsitellään yhtenäisenä kokonaisuutena, päädytään kuitenkin perimmäisten kysymysten äärelle. Onko tämä digitaalisen historiantutkimuksen kenttää määrittelevä ja jäsentävä pelinavaus suhteessa (historiatieteisiin ja) digitaalisiin menetelmiin, aineistoihin ja tutkimukseen laajemminkin? Lyhyesti vastattuna: kyllä ja ei. Teos on eittämättä tarpeellinen, ajankohtainen, informatiivinen ja kiinnostava. Se saa lukijan pohtimaan tarjoamalla hengästyttävän määrän tietoa erityisesti aihepiiriin vasta tutustuvalla. Artikkelikokoelma on yksi kotimaan ensimmäisistä systemaattisista digitaalisuuteen liittyvistä yleisesityksistä, joka esittelee samalla myös alan metodologiaa erityisesti historiatieteen näkökulmasta.

Valitettavasti teos on myös jossain määrin epätasainen ja suuresta tietomäärästään huolimatta artikkelikokoelma sanan perinteisimmässä merkityksessä. Teoksen monikerroksellisuus ja toisaalta sovellettujen metodien suhteuttamisen kapeus, johdannon lupauksista huolimattakin, ei varsinaisesti helpota sen käyttöä metodioppaana. Panostamalla lisää toimitustyöhön artikkelit olisi saatu keskustelemaan vahvemmin keskenään ja tilaa olisi säästetty relevantille substanssille. Esimerkiksi käyvät Elon ja Kleemolan huomiot siitä, että digitaalinen lähteistö ja arkistot mahdollistavat uudentyypisten metodien soveltamisen perinteisen lähiluennan rinnalla, tai aineiston haarukoinnissa. Olennaista on myös huomio siitä, ettei digitalisaatiota pidä redusoida vain pelkäksi aineistokysymykseksi. Pohdinta digitalisaation eriarvoistavista vaikutuksista on myös tärkeää. Nyt näitä helmiä on siroteltu pitkin ja poikin teosta, ja toistoa on paljon. Artikkelit ovat välillä siksikin raskaita lukea.

En olekaan ainoa arvioija, jonka mielestä teos olisi hyötynyt toimituksellisesta työstä ja artikkelien synkronoinnista (Huvila 2016). Systemaattisempi ote olisi voinut helpottaa teoksen käytettävyyttä kokonaisuutena. Kokoavan päätännön puuttuessa, lukijan on solmittava itse monta sykkyräistä langanpätkää yhteen. Aihepiirin parissa pidempään työskennelleille sisällössä on varmasti tuttua asiaa. Perehtymättömämmälle ne tieteelliset keskustelut, metodiikka, ilmiöt ja käsittekorpus, joihin viitataan, ovat liian spesifejä. Nyt teos kurkottaa moneen suuntaan eikä siksi metodioppaana tarjoa niin paljon kuin lupaa: erityisesti historiatieteenalakohtaiset pohdinnat jäävät pieneen rooliin.

Teos on kuitenkin tarpeellinen ja informatiivinen pelinavaus ja se onnistuu havainnollistamaan digitalisaation rajoituksia ja mahdollisuuksia, implisiittisemmin historiatieteissäkin, kuten Elo johdannossakin mainitsee (s. 30). Käytetyn kirjallisuuden lista toimii johdatuksena syvemmälle aihepiiriin keskeisiin keskusteluihin. Tapaustutkimusartikkeleista herää kysymys siitä, miten paljon

kirjallinen ilmaisu pystyy kuvaamaan digitaalisilla metodeilla tehtävästä tutkimusprosessista niin, että tekstiä voisi käyttää metodioppaana. Itselleni tuli mieleen ajatus siitä, kuinka hienosti teoksen empiirisemmät artikkelit mahdollisesti toimisivat yhdessä esimerkiksi ”demojen” tai käytännön harjoitteiden ja opastuksen sekä mallioppimisen kanssa. Päivän menun, metodioppaan, sijaan teosta voisi kuvailla digitaalisen humanismin buffetiksi, jossa on tarjolla jokaiselle jotakin, myös historiantutkimukseen liittyviä makupaloja. Jälkiruokaa tai kahvia, yhteenvetoa laajemmasta teemasta, jää lukija vielä kuitenkin kaipaamaan.

Matti Roitto, FT, toimii yleisen historian tutkijatohtorina ”Demokratian voimavirrat”-tutkimushankkeessa Historian ja etnologian laitoksella Jyväskylän yliopistossa.

Kirjallisuus

Elo, Kimmo & Olli Kleemola. 2015. Verkostoaalyysi historiallisten aineistojen eksploratiivisena analyysimenetelmänä: Esimerkkeinä sotavalokuvat. *Historiallinen Aikakauskirja* 113, 4: 412–428.

Haverinen, Anna & Jaakko Suominen. 2015. Koodaamisen ja kirjoittamisen vuoropuhelu? – Mitä on digitaalinen humanistinen tutkimus. *Ennen & Nyt* 15.2.2015. <http://www.ennenjanyt.net/2015/02/koodaamisen-ja-kirjoittamisen-vuoropuhelu-mita-on-digitaalinen-humanistinen-tutkimus/> (Haettu 10.6.2017)

Huvila, Isto. 2016. Historia biteiksi – johdatusta digitaaliseen humanismiin. *Agricola historiaverkko*, kirja-arvostelut 17.11.2016. <http://agricola.utu.fi/julkaisut/kirja-arvostelut/index.php?id=4015> (Haettu 10.6.2017)

Kurvinen, Heidi. 2015. Digitaaliset tutkimusmenetelmät koettelevat historiantutkijoiden mukavuusvyöhykkeitä (Kimmo Elon haastattelu). *Historiallinen Aikakauskirja*, uutiset 3.12.2015. <http://www.historiallinenaikakauskirja.fi/uutiset/digitaaliset-tutkimusmenetelm%C3%A4t-koettelevat-historiantutkijoiden-mukavuusvy%C3%B6hykkeit%C3%A4> (Haettu 10.6.2017)

Suominen, Jaakko. 2013. Kieltäydyn määrittelemästä digitaalista kulttuuria – eli miten muuttuvalle tutkimuskohteelle ja tieteenalalle luodaan jatkuvuutta. *Widescreeen* 15, 2–3. <http://widescreeen.fi/numerot/2013-2-3/kieltaydyn-maarittelemasta-digitaalista-kulttuuria/> (Haettu 10.6. 2017)

Tolonen, Mikko & Leo Lahti. 2015. Aatehistoria ja digitaalisten aineistojen mahdollisuudet. *Ennen & Nyt* 15, 2. <http://www.ennenjanyt.net/2015/08/aatehistoria-ja-digitaalisten-aineistojen-mahdollisuudet/> (Haettu 10.6.2017)